

O PROBLÉMOCH RÓMSKÝCH KOMUNIT SA MLČÍ!

Ako by sa dal vlastne definovať pojem Róm?

Pojem Róm sa dá definovať dvomi spôsobmi. Prvý považuje za Rómov len tých ľudí, ktorí sa pri sčítaní obyvateľov sami hlásia k rómskej národnosti. Druhý spôsob chápe Rómov ako všetkých príslušníkov etnickej skupiny, ktorí majú spoločné určité telesné, či kultúrne znaky typické pre túto etnickú skupinu. V tomto prípade sú za Rómov považovaní tí, ktorých ako Rómov definuje väčšinová spoločnosť práve na základe etnických atribútov, ako napríklad tmavšia pigmentácia pokožky.

Vieme, aká veľká je rómska populácia na Slovensku?

K rómskej národnosti sa pri sčítaní prihlásilo zhruba 100 tisíc obyvateľov Slovenskej republiky. Reálny počet príslušníkov rómskej etnickej skupiny je však niekoľkonásobne vyšší. Na základe podrobného výskumu na úrovni obcí bol v roku 2013 vypracovaný Atlas rómskych komunít, ktorý konštatoval, že na Slovensku žije minimálne 402 tisíc Rómov. Prihliadajúc na metodológiu a niektoré nedostatky tohto výskumu, by som súčasný počet Rómov na Slovensku hľadal v rozmedzí 450 až 480 tisíc obyvateľov. Vždy sa však bude jednať len o hrubý odhad.

Čo nám toto číslo hovorí?

Toto číslo hovorí, že rómska populácia za posledné desaťročia mimoriadne narástla a výrazne rastie aj v súčasnosti. Treba však vnímať aj to, že Rómovia nie sú ucelená skupina. Sú medzi nimi takí, ktorí sa prispôbili bežným normám našej spoločnosti

a žijú integrovane v majoritnej spoločnosti. Ich opakom sú potom Rómovia, ktorí žijú koncentrovane v mestských getách alebo v osadách na okraji obcí. Práve títo Rómovia sú pre majoritné obyvateľstvo tou najviac vnímanou časťou rómskeho etnika.

Pri svojom výskume ste navštívili aj rómske osady či povestný Luník IX. Aká je tam situácia?

Rómske osady sú úplne iný svet a v najzaostalejších osadách sa skutočne vrátite v čase minimálne o jedno storočie. Samozrejme, tak ako nie všetci Rómovia sú rovnakí, tak ani všetky osady nie sú rovnaké. Niektoré sú na tom lepšie, iné zase horšie. Existujú však aj osady, ktoré sú na tom tak zle, že aj medzi okolitými rómskymi komunitami majú nízky status.

Ako by ste komplexne popísali problémy rómskych osád na Slovensku?

Problémov v rómskych osadách je veľa a navzájom spolu súvisia. Najvýraznejším problémom rómskych osád je chudoba. Z nej potom plynú rôzne sociálno-patologické javy ako zanedbávanie detí, týranie v rodinách, záškoláctvo, alkoholizmus, fetovanie a zvýšená kriminalita mladistvých. Práve fetovanie toluénu je skutočnou epidémiou medzi mládežou v mnohých osadách, veď s toluénovou handričkou pod nosom behajú v niektorých osadách už aj školopovinné deti. Väčšinová spoločnosť to ticho toleruje ako niečo, čo je v rómskych osadách bežné. Polícia zase svoju nečinnosť ospravedlňuje chýbajúcou legislatívou, ktorá by problém fetovania riešila. Ďalším problémom je alkoholiz-

RNDr. Martin Šuvada, PhD.

Narodil som sa v Bratislave (1985), rodinné korene mám však na Kysuciach. Vyštudoval som geografiu na Prírodovedeckej fakulte UK (2010), kde som o rok neskôr (2011) obhájil rigoróznú prácu. V rokoch 2012 až 2016 som pôsobil na Prírodovedeckej fakulte UK ako interný doktorand. Vo výskume sa venujem najmä etnogeografii so zameraním na rómsku minoritu. Ako etnogeograf sa zaoberám aj balíkom otázok a problémov, ktoré sa súhrnne zvyknú označovať ako „rómska problematika“. V roku 2015 som časť doterajšieho výskumu publikoval v knihe „Rómovia v slovenských mestách“.

Koncom roka 2016 som ako spoluautor vydal prípadovú štúdiu o Rómoch v Humennom a Rimavskej Sobote. V súčasnosti pracujem na publikácii, ktorá bude mapovať regióny SR s najvyšším nárastom počtu Rómov.

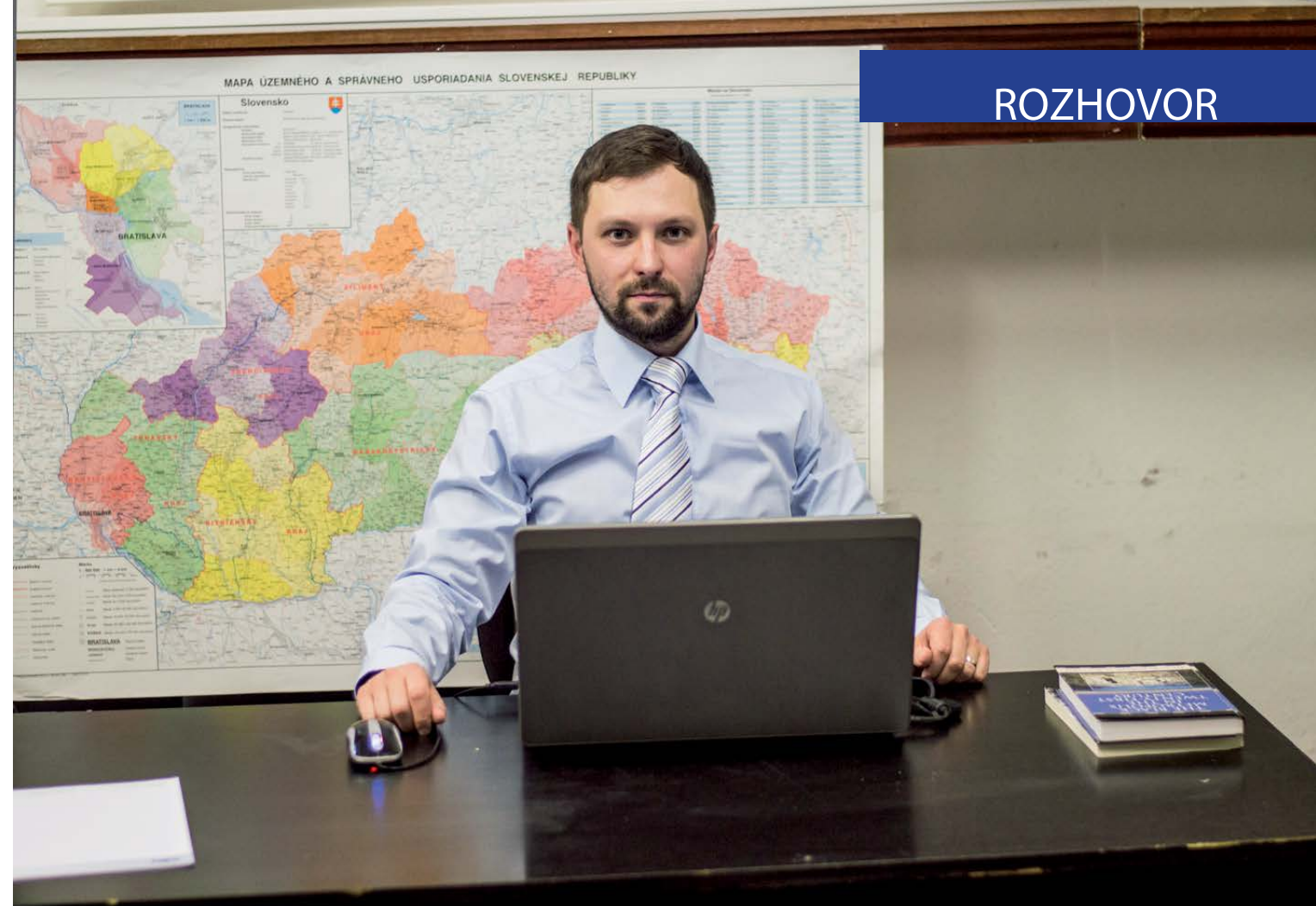

FOTO: RNDr. Martin Šuvada, PhD.

mus, ktorý potom nezriedka ide ruka v ruku s domácim násilím. V osadách sa tiež prejavuje zanedbávanie výchovy detí a časté sú aj tehotenstvá mladistvých dievčat, ktoré nemajú poriadne rodinné a materiálne základy na zabezpečenie potrieb dieťaťa. Veľkým problémom, a to nielen rómskych osád, sú výherné automaty, v ktorých neraz končí celý mesačný príjem niektorých rodín. Podľa môjho názoru mali byť herne a automaty na celoslovenskej úrovni už dávno zakázané. Veď keď celé prídavky skončia nahádzané v automate, tak rodina ostáva bez peňazí, a na scénu potom nastupujú úžerníci. Tí požičiavajú peniaze s úrokom až 50% na mesiac. V osade všetci dobre vedia, kto je úžerník, no nikto nie je ochotný nahlásiť trestný čin úžery aj na políciu. V takýchto prípadoch by mala iniciatívne konať polícia v spolupráci so sociálnymi pracovníkmi, ktorí poznajú pomery v osadách.

Súvisia tieto problémové javy s tým,

že sa policajti boja chodiť do rómskych osád?

Mám pocit, že v niektorých rómskych osadách majú policajti veľmi slabú autoritu a celkovo do osád zavítajú až vtedy, keď sa niečo udeje. V policajnom obvode, do ktorého spadajú problémovšie rómske osady, by malo byť na zásah pripravených viac policajtov ako len jedna hliadka. Nad

Nad mnohými priestupkami policajti často len mávnu rukou, iné zase ospravedlňujú tým, že veď medzi Rómami je to normálne. Vlažný prístup polície potom môže odradiť ľudí nahlasovať trestnú činnosť a klesá aj dôvera v políciu.

mnohými priestupkami policajti často len mávnu rukou, iné zase ospravedlňujú tým, že veď medzi Rómami je to normálne. Vlažný prístup polície potom môže odradiť ľudí nahlasovať trestnú činnosť a klesá aj dôvera v políciu.

Myslíte si, že je rómska otázka na Slovensku spolitizovanou témou?

No v prvom rade si treba uvedomiť, že rómska otázka je skutočne otázkou hlavne politickou, pretože ucelené riešenie tejto problematiky v rámci celého štátu môžu presadiť len politici, a to legislatívnymi zmenami a naštartovaním účinných opatrení. Dnes vidieť len čiastkové lokálne aktivity na úrovni niektorých obcí. Hlavné šikovní starostovia, ktorí robia vo svojej obci konkrétne opatrenia, majú často dobré nápady aj na celoplošné projekty a legislatívne zmeny. Čo však z toho, keď vládna exekutíva, ktorá by mohla presadiť riešenia v celoštátnej mierke, totálne zaspala. Spolitizovanie rómskej otázky teda vnímam skôr v tom, že mnohí politici pred voľbami

FOTO: dennikn.sk

naháňajú politické body sľubmi o riešení tejto problematiky, a potom keď sa stanú súčasťou vlády, tak nespravia absolútne nič.

Prečo rómsku problematiku nechcú vládni politici riešiť?

Ja si myslím, že vládni politici nemajú záujem komplexne riešiť rómsku problematiku, pretože je pre nich pohodlnejšie obchádzať túto páčivú tému. Jednoducho im chýba odvaha pustiť sa do systémových riešení. Činnosť politikov a ministerstiev sa v tejto oblasti obmedzuje len na neustále vypracovávanie nových plánov a koncepcií, čím sa snažia budiť dojem, že niečo robia. Takýchto koncepcií však už bolo vytvorených veľa, no dodnes sa nič poriadne nerealizovalo. Akurát keď EÚ ponúkne peniaze na rómske osady, tak sa narýchlo pripraví nejaký projekt, ktorý po skončení programového obdobia potichu zakape. Nehovoriac o tom, že časť peňazí z týchto projektov sa neraz minie neúčelne

alebo sa niekde stratí. Možno aj v strachu o preferencie sa riešenie rómskej problematiky odsúva vždy až na ďalšiu vládu, pretože politické strany rozmýšľajú väčšinou systémom, že robme len to, čo nám nemôže ubrať percentá. Teda chýba politická vôľa a odhodlanie. V takomto prípade iba spoločenský tlak môže prinútiť vládu hľadať riešenia tejto problematiky.

Aké je postavenie žien v rómskych osadách?

Treba si hlavne uvedomiť, že majú veľmi zlú štartovaciu pozíciu po sociálnej a neraz aj rodinnej stránke. Rodičia ich poväčšine ku vzdelaniu príliš nevedú. Nepovažujú to za potrebné, pretože úloha ženy v osade je najmä starať sa o deti a domácnosť. Dievčatám v osade býva veľmi skoro zverená starostlivosť o mladších súrodencov, čím sa vlastne pripravujú na skorý rodinný život. Neskôr v puberte sa už v rámci osady vytvoria partie, v ktorých mládež až príliš rýchlo sexuálne

dospieva. Po skončení povinnej školskej dochádzky väčšina dievčat z osád už nepokračuje v štúdiu na strednej škole a v tomto období sa už neraz stávajú matkami, a to bez ohľadu na materiálne zabezpečenie, bytové podmienky, či stabilitu ich partnerského zväzku. Ešte horšie je to v prípade, ak partner mladej rodičky nepracuje. Vtedy sú prídavky na deti ich jediným príjmom, a teda nie muž, ale žena živí celú rodinu. V chudobnej rómskej osade je však aj dvestoeurový rodičovský príspevok vítaným príjmom. K tomu sa ešte prirába aj prídavok na každé dieťa, ktorý môže byť navýšený aj o príplatok v prípade zlej sociálnej situácie. Aj preto je narodenie dieťaťa jeden z mála finančných príjmov v rodinách, kde ani jeden z rodičov nepracuje.

Vieme, že v rómskych komunitách sa rodí viac detí ako v majoritnej spoločnosti. Koľko detí zvyknú mať rodičia v rómskych osadách?

Aj v rómskych osadách sa dajú nájsť rodičia, ktorí majú dve či tri deti, no väčšina rodín v osadách má detí viac. Matky, ktoré majú aj desať detí, nie sú v rómskych osadách žiadnou raritou. Podľa môjho názoru však nie je ani tak dôležité, koľko detí majú, ale ako sa o ne vedia postarať. Mnohí rodičia v osadách sú dôkazom toho, že splodiť hŕbu detí nie je až také ťažké, ale problém je postarať sa o ne a slušne ich vychovať. Aj v rómskych osadách som však videl rodiny, ktoré sa o svoje deti riadne starali, teda aspoň v rámci svojich možností. No videl som aj takých rodičov, ktorí sa o starostlivosť a výchovu svojich detí absolútne nezaujímali a detské prídavky sebecky míňali na alkohol, cigarety či automaty. Zanedbané deti v osadách sú len výsledným stavom, no príčinou sú do značnej miery práve nezodpovední rodičia, u ktorých má človek naozaj pocit, že deti sú pre nich len zdrojom obživy.

Ako vnímate pomerne rozšírenú mienku, že mnohí obyvatelia osád nemajú záujem meniť svoj spôsob života?

Jeden z vážnych problémov, od ktorého sa potom odvíja viacero materiálnych ťažkostí, je obrovská apatia, ktorá vládne v rómskych osadách. Z mnohých obyvateľov osád sa jednoducho stali len pasívni prijímatelia sociálnych dávok. Z týchto dávok sa naučili ako-tak prežívať a upadli do nečinnosti, niekedy až pohodlnosti v mylnej domnienke, že štát sa o všetky ich potreby vždy postará. Výška sociálnych dávok sa navyše odvíjala od počtu detí, čo malo za následok nezodpovedné plodenie detí, o ktoré sa niektorí obyvatelia osád nevedeli riadne postarať.

Tí, ktorí pracovať chcú, tak pracujú. Ako však prinútiť pracovať tých, ktorí pracovať nechcú?

Som toho názoru, že je potrebné nastaviť nové pravidlá v sociálnom systéme. Mnohí obyvatelia osád si prácu nehľadajú, pretože pracovať vlastne nemusia. Svoju životnú stratégiu totižto založili na každomesačnej

istote sociálnych dávok, z ktorých sa naučili ako-tak prežívať. Navyše ich vynaliezavosť pri hľadaní spôsobov, ako si zvýšiť sociálne dávky, je naozaj pozoruhodná. Dlhodobá nezamestnanosť sa v mnohých osadách chápe ako bežná norma a žiadnou raritou nie sú ani ľudia, ktorí už dosiahli stredný vek, no nikdy nemali stabilnú prácu. Z tohto ich pomyselného „komfortu“ ich treba vyrušiť práve úpravou sociálneho systému, pretože ak vedia, že vždy dostanú nejaký balík sociálnych dávok, tak ich motivácia hľadať si prácu bude malá. U dlhodobo nezamestnaných jednoducho treba nanovo vzbudiť potrebu pracovať a vytvoriť tlak na to, aby si začali hľadať zamestnanie. V tom by im však výdatne mali pomáhať aj úrady práce a terénni sociálni pracovníci.

Existuje spôsob, ako Rómov z osád zaktivizovať?

Ja stále budem tvrdiť, že majoritná spoločnosť môže vytvoriť vhodné podmienky na integráciu Rómov, no hlavný krok musia spraviť samotní Rómovia zmenou svojho spôsobu myslenia, a tým aj spôsobu života. Nemôžu čakať so založenými rukami, že príde nejaký dobrodinec a ich problémy vyrieši šibnutím čarovného prútička, že im niekto postaví nové domy, bude vychovávať ich deti a prispievať im na živobytie. Rómovia z osád potrebujú vidieť, že ak sa niekto snaží,

Rómovia z osád potrebujú vidieť, že ak sa niekto snaží, tak naozaj môže žiť lepšie. Vtedy pochopia, že najmä vlastným pričinením a snahou sa dá zmeniť život k lepšiemu. Jednoducho potrebujú pozitívny príklad, ktorý by bol hodný nasledovania.

tak naozaj môže žiť lepšie. Vtedy pochopia, že najmä vlastným pričinením a snahou sa dá zmeniť život k lepšiemu. Jednoducho potrebujú pozitívny príklad, ktorý by bol hodný nasledovania.

Dajú sa v rómskych osadách nájsť rodiny, ktoré by mohli byť takýmito pozitívnymi vzormi pre ostatných obyvateľov osady?

Aj v rómskych osadách sa nájdu pozitívne vzory, no veľmi častá je aj taká krátkozraká závišť, ktorej objektom sú napríklad rodiny, ktoré majú lepšie bývanie. Obyvatelia osady zvidia týmto rodinám materiálny výsledok, ku ktorému sa dopracovali, čo už ale nevidia, je to, že tieto rodiny to poväčšine dosiahli zodpovednejším prístupom k životu. Uvediem konkrétny príklad. Rodina z osady má menej detí, ako je v tejto osade bežné, no zodpovednejšie sa o ne stará a otec rodiny má stabilnú prácu v stavebnej firme. Otec síce musí chodiť na pracovné turnusy a aj sa poriadne narobí, no jeho rodina sa má podstatne lepšie. Menej zodpovedným obyvateľom osady však donekonečna treba vysvetľovať, že táto rodina sa má lepšie práve preto, že aspoň jeden z rodičov pracuje a peniaze nekončia v krčmách a hracích automatoch. Potom má táto rodina peniaze aj na to, aby bývali lepšie a ich deti nechodili otrhané a hladné. Teda nie nový dom majú závidieť jeho majiteľovi, ale závidieť mu majú jeho pracovitost', vďaka ktorej má ten nový dom.

Zamestnávateľia však o Rómov z osady asi nemajú príliš záujem?

Mnohí obyvatelia osád, hlavne tí, ktorí sú naozaj veľmi dlho nezamestnaní, si už dávnejšie prestali aktívne hľadať prácu. A pritom by mohli pracovať. Na Slovensku napríklad sídli niekoľko veľkých výrobných firiem, ktoré príjmu do zamestnania aj úplne nekvalifikovaného človeka a kompletne ho zaučia. Tieto firmy vo svojich náborových kampaniach dokonca deklarujú, že nemajú problém zamestnať aj Rómov a skutočne jediným kritériom je pre nich chuť pracovať.

Samozrejme, väčšina týchto firiem sídli mimo regiónu Východného Slovenska, takže treba chodiť buď na týždňovky alebo pracovné turnusy. Avšak takto za prácou dochádza aj veľa ľudí z majority, takže by to mohli zvládnuť aj obyvatelia osád.

dičia zväčša vôbec nepomáhajú svojim deťom pri učení, pretože to nepovažujú za dôležité a sami majú len nízke vzdelanie. Obyvatelia osád zvyknú vraviť, že deti sa učia v škole, tak načo by sa mali ešte učiť aj doma. Celkovo od detí vyžadujú len málo zodpovednosti

v čisto rómskych triedach, ktoré majú podobný názor ako učiteľky z Dobšinej. Nebolo by lepšie skôr ako zastierať pravdu, postaviť sa problému priamo?

V dnešnej spoločnosti má stále väčší vplyv doktrína politickej ko-

FOTO: LUNIK IX., www.suvada.sk

Nie je problémom aj fakt, že sú Rómovia nevedelci? Európska komisia uvádza, že u nás neskončí základné vzdelanie 68% Rómov a učiteľky sa vyjadrujú, že u väčšiny z nich je znížený intelekt, problémové správanie a nezáujem vzdelávať sa. Ak neukončia ani základné vzdelanie, oveľa ťažšie si nachádzajú prácu, zvlášť v najchudobnejších regiónoch, v ktorých je najväčšia koncentrácia Rómov.

V rómskych komunitách sa nikdy nekládol veľký dôraz na vzdelanie. Navyše prostredie, v ktorom mnohé rómske deti vyrastajú, im komplikuje možnosť vzdelávania. K tomu všetkému ro-

a disciplíny. Musia však pochopiť, že spôsob obživy väčšiny ľudí je založený na práci a práve vzdelanie určuje, akú prácu si ich deti budú môcť nájsť. Tu by veľmi pomohli pozitívne vzory, aby aj sami Rómovia videli, že ten, kto sa učí a dosiahne určité vzdelanie, má potom aj lepšiu prácu a slušnejší život.

Pred pár rokmi sa v tlačí objavil otvorený list ministrom školstva od dvoch učiteliek z Dobšinej. V liste otvorene pomenovali problémy v rómskych komunitách, za čo boli obviňované z rasizmu, no mnohí sa postavili na ich stranu. Sama poznám učiteľky

reknosti, ktorá presadzuje tézu, že o akejkoľvek menšinovej skupine je prípustné hovoriť len pochvalne a kritické fakty by mali ostať nevy-slovené. V tomto duchu je tolerantný ten, kto o problémoch rómskych komunit mlčí alebo ich zľahčuje. Na druhú stranu ten, kto problémy rómskych komunit otvorene pomenuje, býva automaticky označený ako človek netolerantný. To je, samozrejme, veľmi mylný pohľad, veď utajovanie objektívnych problémov v rómskych komunitách nemôže viesť k ich vyriešeniu. Bolo by naivné myslieť si, že ak prestaneme

o problémoch rómskych komunit hovoriť, tak tieto problémy sami zmiznú.

Prečo sa vôbec nehovorí o zníženom intelektu u veľkej časti rómskej populácie, ba dokonca až degeneráciách, spôsobených incestnými vzťahmi?

Je pravdou, že v mnohých segregovaných rómskych osadách sa u detí častejšie vyskytujú vrodené telesné a mentálne poruchy, čo je do značnej miery dávané do súvislosti práve s príbuzenskými partnerskými vzťahmi v rámci tejto komunity. Pokrvné príbuzenstvo sa potom môže určitým spôsobom prejaviť na mentálnom zdraví, teda aj intelektu detí narodených z takýchto vzťahov. Toto je však tiež jedna z tém, ktorú majoritné obyvateľstvo síce podvedome vníma, ale verejne sa o tom príliš nehovorí. Takéto páčivé témy sa v našej spoločnosti radšej obchádzajú, aj keď môžu dať odpoveď napríklad na to, že prečo je toľko rómskych detí v špeciálnych školách.

Ludia veľmi zle vnímajú neprispôsobenosť a zneužívanie sociálnych dávok, a to až natolko, že to môže viesť k nárastu extrémizmu.

Treba otvorene povedať, že ani majoritné obyvateľstvo žijúce v blízkosti rómskych osád nemá na ružiach ustlané. Neraz ich trápi problematiku spoluzitie, vyššia kriminalita, alebo často sa opakujúce priestupky, ktoré ostávajú nepotrestané. Majoritné obyvateľstvo a slušní Rómovia už tiež dlhé roky čakajú, kedy sa začnú riešiť problémy s neprispôsobivým správaním niektorých jednotlivcov. Z mojich skúseností z Gemera, či Šariša vyplýva, že majoritné obyvateľstvo má strach, že s rýchlo narastajúcimi osadami sa budú neriešené problémy ešte zväčšovať. No a čo sa týka zneužívania sociálnych dávok, tak všeobecne sa v majorite traduje, že Rómovia z osád sú nespravodlivo zvýhodňovaní. Jedným z uvádzaných príkladov je fakt, že niektoré deti dostanú školské pomôcky a obedy v škole zadarmo, no iní rodičia za obedy a školské pomôcky platia. Ľudia veľmi zle vnímajú aj

Platí teda, že v rómskych osadách je hmotná pomoc bez pomoci duchovnej a osvetovej len málo platná. V osadách preto treba meniť nielen materiálne podmienky, ale v prvom rade sa snažiť meniť spôsob zmýšľania obyvateľov osád, pretože ak sa nezmení spôsob zmýšľania a hodnotového nastavenia, tak o jednu dekádu sa aj materiálna stránka opäť dostane na pôvodnú úroveň.

fakt, že väčšina práceschopných obyvateľov v osadách je nezamestnaných. Samozrejme, každý pocit krivdy potom robí ľudí nahnevaných a nespo-kojných.

Áký je podľa vás vzťah rómskeho etnika a religiozity?

Väčšina Rómov sa označuje za veriacych. Aj v osadách sú veľmi častou súčasťou príbytkov obrazy svätej rodiny či kríže. Evanjelizácia v rámci rómskych osád má však svoje úskalnia. Totižto obyvateľov osád dokáže viera veľmi rýchlo osloviť, no neraz tak rýchlo aj ochladne. Väčšina Rómov z osád chodí do kostola, len keď je v rodine krst alebo pohreb, no skutočne nábožne založení Rómovia vedia byť ozajstnou morálnou elitou osady. Napríklad nemiňajú peniaze na alkohol či iné neresti, lepšie sa starajú o svoje deti a snažia sa navzájom si pomáhať.

Je jedna z možných ciest pomoci Rómom „misionárska“ činnosť v osadách?

Určite je to jedna z ciest, veď úspechy dlhodobej misionárskej činnosti medzi obyvateľmi osád vidieť v mnohých lokalitách. Za všetky spomeniem

aspoň dlhodobú činnosť saleziánov na Poštárke v Bardejove. Konkrétnych pozitívnych príkladov misionárskej činnosti v osadách je však oveľa viac a skutočne by ju mal všemožne podporovať aj štát. Veď si len zoberte, aká veľká pozornosť sa venuje rozvojovým krajinám, no pritom životné podmienky, ako sú v Afrike, môžeme nájsť v mnohých rómskych osadách na Slovensku. No aj misionárska činnosť, pastorácia a charita by sa mala v osadách vykonávať s rozumom, pretože obyvatelia osád potrebujú viac ako len materiálnu pomoc.

Aký pomoc teda Rómovia v osadách najviac potrebujú?

Viac ako materiálny dar potrebujú dar duchovný a vedenie k zodpovednejšiemu prístupu k životu. Len hmotná pomoc obyvateľom osád nemôže stačiť. Veď už za bývalého režimu si vládni pohlavári mysleli, že stačí dať Rómom nové byty a zlepšiť ich sociálne podmienky a ihneď sa začlenia do spoločnosti. To sa však nestalo. Pridelené byty boli behom krátko času tak poničené, že úroveň bývania sa opäť dostala do pôvodného, či ešte horšieho stavu. Platí teda, že v rómskych osadách je hmotná pomoc bez pomoci duchovnej a osvetovej len málo platná. V osadách preto treba meniť nielen materiálne podmienky, ale v prvom rade sa snažiť meniť spôsob zmýšľania obyvateľov osád, pretože ak sa nezmení spôsob zmýšľania a hodnotového nastavenia, tak o jednu dekádu sa aj materiálna stránka opäť dostane na pôvodnú úroveň. Bolo by zlé podporovať v osadách nečinnosť a závislosť na charite. Práve naopak, Rómom treba viesť k tomu, aby sa sami vedeli postarať o seba a svoje rodiny. Teda nie iba pasívne čakať na sociálne dávky a pomoc štátu, ale sa aj sami podieľať na zmene svojej životnej situácie k lepšiemu s využitím primeranej pomoci či už od štátu, obce alebo cirkvi. Pozitívne príklady potom môžu slúžiť ako dobrý vzor aj pre ostatných obyvateľov osady.

